

CSc., formuloval zásady pro činnost Kolegia a hlavní nosná témata jeho programu pro tento rok. Kolegium se soustředí ve své práci především

– na problematiku socialistického učitele, a to pod zorným úhlem výsledků jednání celostátní konference učitelů (21. a 22. dubna 1979 v Praze) a z toho vyplývajících úkolů pro pedagogické a psychologické vědy;

– na otázky rozvoje vědních oborů pedagogiky a psychologie a v jeho rámci na koncepci, zaměření, personální složení i materiální vybavení pracovišť základního výzkumu pro oba obory v ČSSR. V tomto směru činnosti Kolegia a jeho komisi půjde o perspektivní vypracování zásadní orientující studie, podávající vymezení oboru, přehled jeho vývoje a současného stavu ve světě, přehled jeho stavu v ČSSR, perspektivy jeho vývoje v ČSSR, návrhy na zajištění jeho dalšího rozvoje;

– na otázky funkce vědy při realizaci projektu dalšího rozvoje československé výchovně vzdělávací soustavy;

– na pojetí plánu základního výzkumu v pedagogických a psychologických vědách v sedmé pětiletce;

– na analýzu a perspektivu práce v oblasti kritiky buržoazní ideologie v pedagogice a psychologii.

Svým čtvrtým zasedáním zahájilo Vědecké kolegium pedagogiky a psychologie ČSAV nové funkční období své činnosti. Bylo zde patrné rozhodnutí, posílit – v rámci plnění vytčených úkolů – jeho integrační funkci v pedagogice a psychologii, s využitím všech rezerv, které mají oba tyto obory v naší společnosti.

Zd. Helus

KRITICKÉ ZHODNOCENÍ SMĚRŮ SOUČASNĚ BURŽOAZNÍ PSYCHOLOGIE

Jedním z nejzávažnějších úkolů, který musí být v současné době kvalifikovaně plněn – jak to vyplývá i z dlouhodobé orientace společenských věd a známého Jednotného programu výzkumu společenských věd po XV. sjezdu KSČ – je kritická analýza buržoazních filozofických, sociologických, pedagogických a psychologických teorií a škol, z nichž mnohé tvoří oporu buržoazním, reakčním, ideologickým, vojenským i ekonomickým cílům a politickému systému v zemích západní Evropy a v USA. Přední místo tu zaujímají zvláště psychologické teorie, které při každé příležitosti vyhláší svoji „nezávislost“ na

filozofii a tvrdí, že se zřekly „filozofických spekulací“, přesto však nepřekračují rámec idealistické filozofie a buržoazního světového názoru, které jsou jejich teoretickým základem. Právě proto, že buržoazní psychologie se brání zřeknout se tradičních idealistických východisek, není schopna přinášet závěry, které by odpovídaly současné poznatkové úrovni, progresivním potřebám pracujících lidí i potřebám samotné psychologické vědy. Nesprávná východiska přivedla buržoazní psychologii spolu s filozofií, ideologií a státním zřízením do hluboké krize. Přes uvedené skutečnosti pozorujeme, že buržoazní psychologie se nejen nevzdává svých názorů a pozic, ale záměrně směřuje k antimarxistické propagandě a různými legálními i nelegálními cestami a vydatnou součinností s ideologickou diverzí pokouší se proniknout i k nám.

Naše psychologie a jednotliví psychologové ne vždy důsledně dbají vědeckosti a přehlížejí, resp. podceňují teoreticko-filozofické otázky a marxisticko-leninskou metodologii, což vede k nekritickému přejímání různých údajů, metod a technik, někdy až k jejich jednostrannému přecenění, k eklektickému řazení názorů, faktů, definic různých koncepcí a buržoazních psychologických škol, které systematicky anebo v „módních vlnách“ pronikají do oblasti marxistické psychologické teorie i praxe.

Tento trend byl konstatován mnoha našimi předními badateli¹⁾ a jednoznačně vyplývá z kritických analýz sovětských vědců.²⁾ Je ho rovněž možné vysledovat při rozboru některých dosud užívaných učebních textů, obsahu diplomových prací, rigorózních a kandidátských disertací, v přednáškové činnosti určené v rámci Socialistické akademie pro širší veřejnost, v terénní praxi atp.

Proto lze považovat za vysoce aktuální uspořádání teoretického semináře, který pod názvem „Kritické zhodnocení směrů současné buržoazní psychologie“ připra-

¹⁾ Srovnej např. referáty, rozborů a příspěvky J. Linhart, T. Pardela, M. Kodýma, J. Sedláka, H. Pešinové, J. Janouška aj., uveřejněné ve sborníku materiálů „Ideologické problémy rozvoje marxistické pedagogiky a psychologie v ČSSR“, SPN, Praha 1974.

²⁾ Z velkého množství prací připomínáme alespoň Jaroševskij, M. G.: Psychológia v XX. storočí, Pravda, Bratislava 1975.

vily Městský výbor Socialistické akademie ČSR v Brně (sekce pedagogika–psychologie), Psychologická laboratoř ČSAV v Brně a katedra psychologie filozofické fakulty UJEP v Brně. Seminář se uskutečnil za hojné účasti studentů, lektorů, brněnských i mimobrněnských teoretiků a vědeckých pracovníků dne 20. března 1979.

Do jisté míry navazoval na seminář „K teoretickým a metodologickým problémům marxistické psychologie osobnosti“, uskutečněný péčí stejných pořadatelů v roce 1977, rovněž z Brně.

Po zahájení semináře, které provedl předseda sekce pedagogika–psychologie MěV Socialistické akademie prof. dr. V. Jůva, CSc., přednesl B. Chalupa referát „Neobehaviorismus a kognitivní psychologie“. V úvodu připomněl prohlubující se krizi behaviorismu, jemuž je vytýkáno mj., že nepřispěl k řešení závažných otázek jako je percepce, paměť, myšlení, motivace, city a lidská osobnost. Podal dále základní charakteristiky současných proudů (C. L. Hull, B. F. Skinner, Ch. E. Osgood, K. H. Pribram aj.) a upozornil na jejich filozofický základ, spočívající v senzualismu, empirismu a pragmatismu. Behaviorismus řeší nesprávně dialektický vztah objektu a subjektu a procesu poznání, nedostatečně řeší problematiku osobnosti a jejího vztahu v činnosti. Vnitřní světo člověka není ani fikcí, ani privátní záležitostí, jak tvrdí behavioristé, ale je třeba jej začlenit do objektivních souvislostí a vztahů, do systému přírody a společnosti, vývoje člověka, rozvoje výroby, pracovní činnosti, do systému celkových interakcí člověka s předmětným a sociálním světem. V této interakci se vyvíjí lidská psychika, která má integrační, regulační a kontrolní funkci a je schopna do jisté míry řídit i sama sebe.

Také kognitivní psychologie, přes kritické zaměření k behaviorismu, není schopna dořešit otázky psychiky jako odrazu objektivní skutečnosti, úlohu lidské aktivity, předmětné činnosti aj. Zůstává ve svém eklektismu ovlivněna v oblasti zpracování informací kybernetikou, v percepci gestaltismem, v pojetí osobnosti psychoanalýzou atp.

K. Hozman v referátě „Humanistická psychologie“ charakterizoval ideové zdroje tohoto relativně samostatného hnutí, označovaného vedle behaviorismu a psychoanalýzy za třetí směr v psychologii. Za hlavní kořeny humanistické psychologie označil materiální společenské bytí

soudobého kapitalismu. Podobně jako jiné formy současného antropologismu je i humanistická psychologie jistou formou zobrazování krize buržoazního člověka a zároveň reakcí na tuto krizi. Je – jak autor uvedl – symptomem rozpadu hodnot buržoazní společnosti. Pocit bezsmyslnosti a prázdnoty („existenciálního vakua“) u jednotlivce je důsledkem společenského hodnotového vakua. „Humanistická psychologie“ je jistým pokusem o psychologické řešení tohoto stavu, chce nahradit chybějící hodnoty změnou postoje, resp. založit hodnotovou orientaci osobnosti nikoli na společenských hodnotách, nýbrž na pojmu „lidské přirozenosti“. V referátu byly připomenuty rovněž další programové úlohy humanistické psychologie, jak byly stanoveny v publikaci Bühler, C., Allen, M.: *Introduction to Humanistic Psychology* (1972), jakož i charakteristika „humanisticky“ orientovaného psychologa. Naznačeny byly i četné souvislosti s husserlovskou fenomenologií, pragmatismem, existencialismem a personalismem. V zajímavém referátu byly využity některé dosud nepublikované studie skupiny řešitelů SPZV (J. Janoušek, V. Bokorová, A. Kellö), tj. řešitelů úkolu VIII-6-11/3 „Kritika buržoazních a revisionistických směrů v psychologii“, který je K. Hozmanem koordinován.

Problematikou neofreudismu se zvláštěm zřetelem k teorii Ericha Fromma se zabýval J. Sedlák. Uvedl, že bouřlivý rozvoj psychologických věd u nás po roce 1948 přinesl s sebou nutnost řešit ideologické problémy, neboť převládání nemarxistických směrů v psychologii v prvním období zvýšilo naléhavost propracování marxistické metodologie. Ze západních buržoazních směrů byl nejvíce podceňen neopsychoanalytický směr, reprezentovaný řadou autorů, mezi nimiž byl nejvíce překládán a měl největší ohlas Erich Fromm. Tento autor přesáhl rámeček tzv. kritické teorie. Překlady jeho čtyř děl, které vyšly u nás v rozmezí let 1966–1970 uvedly k nám nesprávné ideologické řešení otázky lidské přirozenosti, struktury lidských potřeb, odcizení, osobnosti a charakteru a konečně nesprávné idealistické návrhy na sociální reformy společnosti. Ohlasy je možno sledovat u našich autorů v časopisech *Československá psychiatrie*, *Filozofický časopis*, *Nová mysl*, *Plamen*, *Literární listy*, *Československá psychologie* aj.

J. Sedlák připomenul, že ve Frommově koncepci je zachováno to nejcharakterističtější pro freudismus – uznání vnitřních

nevědomých psychických sil jako určující příčiny a podstaty lidské psychiky. Uznání této výchozí pozice a její uplatnění svědčí o tom, že Frommova teorie je teorie freudistická.

V další části semináře pojednal J. Huďeček o některých buržoazních teoriích osobnosti a jejich pronikání do apologie náboženství.

V úvodu poukázal na introgení teorie osobnosti, jejichž společným znakem je, že chápou výstavbu osobnosti zevnitř, od nejnítěrnější vrstvy, tj. jakési blíže neurčené psychické síly (psychoanalytická teorie — S. Freud; archetypová teorie — C. G. Jung; teorie životního pole — K. Lewin; personalistická teorie — W. Stern, G. W. Allport aj.), jakož i na tzv. exogenní teorie, připisující rozhodující úlohu vnějšmu prostředí, učení a interakcím (E. Thorndike, J. Dollard, McDougall aj.). Připomenul koncepce „hlubinné“ a existenciální psychologie, opírající se o mystiku, náboženské tradice, zaměřující člověka na poznání absolutna a hledání smyslu existence v poznání boha, podceňující úlohu vědomí a myšlení v psychice atp.

Zvláštní pozornost věnoval buržoazní psychologii náboženství, která využívá idealistické teorie osobnosti k obhajobě náboženství, k nutnosti náboženské víry pro integraci osobnosti, přeceňuje její psychoterapeutické účinky, považuje subjektivní religiozitu za výsledek střetnutí člověka s transcendentním, existenci věřících dokazuje reálnou existenci nadpřirozeného, zpochybňuje nesmiřitelný rozpor mezi vědou a náboženstvím, napomáhá teologii a náboženské pedagogice v boji proti ateismu, proklamující věčnost náboženství i věčnost buržoazního společenského řádu. Vtahování idee boha do psychologie ilustroval podle Allportovy knihy „Individuum a jeho náboženství“ (1950), na Clarkově „Psychologii náboženství“ (1959), názorech E. Fromma, S. Freuda, P. Johnsona, F. Heilera a dalších.

O. Kolaříková přednesla referát „Interakcionistická psychologie“. Interakcionismus uvedla jako teoreticko-metodologický směr, který programově usiluje o korekci dvou psychologických koncepcí osobnosti — jednak rysově, jednak situacionistické. Interakcionisté odmítají pojem osobnostního rysu ve smyslu trvalé dispozice k určitým způsobům chování; odmítají však také pojetí osobnosti jako zcela variabilní struktury chování, závislé na struktuře vnějších situací. Předmětem

pozornosti interakční psychologie se stává vztah osoby a situace nahlížený jako interakce obou těchto činitelů, což se snaží interakcionisté experimentálně prokázat. Přes některé kladné stránky tohoto velmi mladého směru západní psychologie, které lze spatřovat v jeho úsilí najít reálnější, tj. méně abstraktní jednotky kategorizace způsobu jedincova kontaktu s životním prostředím než tzv. osobnostní rysy, je třeba postihnout nedostatečnou míru teoreticko-metodologické konzistence i skutečnost, že uváděný směr se různými způsoby své experimentální realizace dostává do rozporu se svými konceptivními východisky. Zvýrazňování subjektivistických filozofických pozic v procesu poznávání objektivní reality (K. Bowers) a metodologické nejasnosti současných představitelů (N. S. Endler, D. Magnusson, W. Mischel aj.) — jak referující uvedla — nutí nás uplatňovat vůči interakcionistické psychologii kritické zřetele.

V. Smékal přednesl referát „Pojetí člověka v díle B. F. Skinnera“. Zabýval se v něm vyústěním ortodoxního behaviorismu ve filozofii člověka. Poukázal na to, že Skinner vychází k lockeovského obrazu člověka jako reaktivní bytosti, která je aktivizována jen podněty vnějšího prostředí. Skinner se domnívá, že je možno vytvořit technologii chování, pomocí níž lze s člověkem manipulovat v libovolném smyslu, jak už to postuloval zakladatel behaviorismu J. B. Watson. V knize „Walden Two“ Skinner beletristicky zobrazuje sociální utopii „šťastného“ robota, člověka, jehož život je přesně propočten a naprogramován, který netouží, nehádá se, nesoutěží, neusiluje o pokrok, ale jen automaticky plní to, co do něho bylo vloženo. V knize „Beyond the Freedom and Dignity“ (Za hranice svobody a důstojnosti) pak Skinner dokazuje, že i svoboda a důstojnost jsou záležitosti vhodné konstelace podnětů. Svobodou rozumí osvobození jedince od punitivních podnětů, důstojností pak pozitivní posílení morální povahy (uznání, obdiv). V. Smékal dokazuje, že Skinner vytvořil obraz člověka, který se stal prototypem manipulované osobnosti západního řadového občana a že z tohoto obrazu vycházejí nejen západní politikové, ale i učitelé, manažéři. Opírají se při tom o předpoklad, že obratnou manipulací lze v člověku vytvořit libovolné postoje i subjektivní pocity. Skinnerův obraz člověka je totální negací marxistického humanismu, jeho názor je operacionalistický, mechanistický, technokratický, objektivis-

tický, zcela se v jeho pojetí ztrácí aktivní boj lidí za pokrok a za skutečně vnitřně bohatý a důstojný život, o nějž usilují marxisté.

V jednodenním teoretickém seminári „Kritické zhodnocení směrů současné buržoazní psychologie“ nebylo možno postihnout všechny existující směry, školy, koncepcie, které usilují o poznání složitých psychologických zákonitostí a vzťahů, vyslovujú svérázné interpretace a konstrukce. Mnohé z nich jsou pozoruhodné svou originalitou, smělymi hypotézami a závěry. Většina z nich však je značně omezena svou jednostranností, spekulativností, nesourodostí a nedialektickým přístupem k studovanému problému. Vznikly a nadále vznikají na bázi idealistických učení, čerpajíce z „obrozených“ teorií novopozitivismu, neofreudismu, neobehaviorismu, personalismu, existencialismu, z center kléru organizovaného, bojovného a aspirujícího neotomismu atp. Jejich fundovaná kritika je nedílnou součástí marxistické psychologie. Nezbytným se jeví nastoupit cestu ideologické ofenzívy systematickým vědeckým rozvíjením psychologie na bázi marxisticko-leninské metodologie, v intencích potřeb teorie a praxe socialistické společnosti. Komentovaný seminář, jeho koncepce a zaměření, jednotlivé referáty a jejich teoretický i praktický dosah jsou toho dokladem.

J. Huďeček

ŠTRUKTÚRA PSYCHOLOGICKÝCH VÝSKUMOV V ČSSR PODĽA PSYCHOLOGICKÝCH ODBOROV

V rámci ústavného plánu Výskumného ústavu detskej psychológie a patopsychológie sme mali v rokoch 1974 a 1975 zostaviť anotované bibliografie nepublikovaných informačných prameňov, a to záverečných výskumných správ a dizertácií a na základe zhromaždeného materiálu urobiť analýzu trendov psychologických výskumov na Slovensku a v ČSR. Anotované bibliografie s príslušnými analýzami zvlášť za Slovensko (Okruhlicová, 1974) a zvlášť za ČSR (Okruhlicová, 1975) sa nachádzajú v odbornej knižnici ústavu. Časť výsledkov získaných v oboch etapách sme opätovne spracovali tak, aby dali obraz o niektorých vývojových trendoch psychologických výskumov v celej ČSSR od oslobodenia do roku 1972 vrátane.

Cieľom našej práce, okrem iného bolo zistiť podiel jednotlivých psychologických odborov zvlášť za ČSR a SSR na celkovom vývojovom trende psychológie a poukázať na preskupovanie psychologických výskumov medzi jednotlivými psychologickými odbormi, prípadne na dôvody, ktoré sú toho príčinou. Naším zámerom je v rámci tejto štúdie podať dôkaz o podiele jednotlivých psychologických odborov na celkovom vývojovom trende výskumov v celej ČSSR a demonštrovať preskupovanie výskumov medzi psychologickými odbormi. Už úvodom považujeme za nutné uviesť, že výsledky sme získali kvantitatívnou analýzou dosť neúplného súboru bibliografických záznamov záverečných správ z vyriešených psychologických výskumov, rigorózných prác, habilitačných prác a dizertácií pre dosiahnutie hodnosti kandidáta a doktora vied, čo treba mať na zreteli pri prípadnom zovšeobecňovaní.

ŠTRUKTÚRA VEDECKO-VÝSKUMNEJ ČINNOSTI V ČSSR PODĽA PSYCHOLOGICKÝCH ODBOROV

Náš súbor pozostával z 866 bibliografických záznamov; z Českej socialistickej republiky sme zhromaždili 665 záznamov a zo Slovenskej socialistickej republiky 201 záznamov. Aby sme mohli zistiť podiel jednotlivých psychologických odborov na celkovom vývojovom trende výskumov, celý materiál sme roztriedili do nasledovných jedenástich skupín:

- I. Všeobecné teórie psychológie
- II. Metodológia psychológie
- III. Všeobecná psychológia
- IV. Psychológia osobnosti
- V. Biopsychológia
- VI. Ontogenetická psychológia
- VII. Sociálna psychológia
- VIII. Psychológia výchovy a vzdelávania
- IX. Klinická psychológia
- X. Psychológia práce
- XI. Psychológia v ostatných oblastiach ľudskej činnosti

Zistené údaje sme uviedli do tabuľky 1, sumárne za celú ČSSR i osobitne podľa jednotlivých národných republík. Takto globálne sledované množstvo za dvadsaťosem rokov ukazuje, že najviac výskumov v ČSSR (23,67%) sa týkalo psychológie práce, kde sa realizovalo takmer o 10% viac výskumov ako v psychológii výchovy a vzdelávania, ktoré je podľa našich zistení druhým najviac skúmaným